

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ
МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ЗІ СКЛАДНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ
НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Тематика статті присвячена вивченню практики роботи шкіл-інтернатів, спрямованої на формування загальнотрудових умінь у молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку. Визначено рівні сформованості загальнотрудових умінь та висвітлено особливості їх сформованості у молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку.

Ключові слова: складні порушення психофізичного розвитку, загальношкільні вміння, вміння орієнтуватись у завданні, вміння планувати хід виготовлення виробу, вміння виконувати роботу, дотримуватись плану, вміння здійснювати самоконтроль.

Метою статті є визначення показників сформованості загальношкільних умінь та висвітлення особливостей виконання практичних завдань молодшими школярами зі складними порушеннями психофізичного розвитку на уроках трудового навчання.

Дослідження проблеми навчання та виховання дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку (слабозорих дітей із вадами розумового розвитку) протягом багатьох років носили поодинокий несистематичний характер. Зокрема, розробляли зміст і методи навчання слабозорих дітей із розумовою відсталістю такі автори, як Н. Н. Рудь, Н. І. Малюхова, Л. С. Вавіна, І. Д. Лукашева та ін. У психолого-педагогічній літературі, яка дотична до проблем формування трудових умінь у молодших школярів, узагальнюючим теоретико-методологічним положенням є визнання саме загальношкільних умінь як основи успішного виконання практичних завдань (Г. М. Дульнев, Н. П. Павлова, Б. І. Пінський, С. Л. Мірський, О. А. Ковальова, Г. М. Мерсіянова, О. П. Хохліна, В. Т. Хохріна, А. М. Щербакова, С. Ф. Ніколаєв та ін. — розумово відсталі учні, Н. І. Королько, Т. В. Кузьмичова, О. І. Прохоренко, Т. В. Сак та ін. — діти із затримкою психічного розвитку, Л. С. Моргуліс, М. І. Земцова, А. Г. Литвак, Л. І. Солнцева, О. М. Легкий та ін. — сліпі і слабозорі учні).

Зокрема зазначається, що загальношкільні вміння необхідні для здійснення будь-якого виду діяльності та що переважаюча роль інтелектуальних компонентів, які входять до їх складу, надає можливість набагато ширшого перенесення цих умінь з однієї галузі діяльності на іншу [1; 2].

Основні принципи навчання дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку узгоджуються із загальними принципами навчання дітей з обмеженими можливостями. Це корекційна спрямованість навчально-виховного процесу в цілому, індивідуальна корекція вад розвитку, а також спеціальна робота із соціально-трудою адаптації учнів, успішність якої, певною мірою, залежить і від усвідомленого виконання практичної діяльності на уроках трудового навчання, і від оволодіння загальношкільними вміннями [3; 4].

На підставі аналізу психолого-педагогічних досліджень, навчальних програм із трудового навчання нами визначено основні загальнотрудові уміння, рівень сформованості яких характеризує трудову діяльність молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку. Оскільки функціями будь-якої діяльності є організація діяльності, процес діяльності, контроль й оцінювання діяльності, які водночас є складовими загальнотрудових умінь, формування останніх може здійснюватись уже в початковій ланці навчання. Йдеться про вміння орієнтуватись у завданні, вміння планувати хід виконання виробу, вміння виконувати роботу, дотримуючись плану, вміння здійснювати самоконтроль.

Показниками сформованості вміння орієнтуватись у завданні є такі вміння: сприймати й утримувати мету діяльності, аналізувати зразок, знаходити частини та деталі виробу, визначати головні та другорядні деталі, визначати вид і спосіб з'єднання деталей, а також форму виробу і його окремих частин, визначати матеріали.

Показниками сформованості вміння планувати послідовність виконання виробу є вміння: визначати послідовність виготовлення та збирання виробу, організувати робоче місце і процес праці, раціонально вибирати матеріали, інструменти та приладдя.

Показниками сформованості вміння виконувати роботу, дотримуючись плану, є такі вміння: розміщувати всі матеріали й інструменти на робочих місцях, користуватися приладдям, виконувати розмітку; здійснювати виміри, виконувати основні технологічні операції (згинання, складання тощо), а також збирання виробу з опорою на план.

До показників сформованості вміння здійснювати самоконтроль належать такі вміння: порівнювати свій виріб зі зразком, знаходити та виправляти помилки, володіти прийомами контролю якості основних технологічних операцій та готового виробу.

Відповідно до основної ідеї дослідження пропонуються такі завдання:

1. Вивчити особливості загальнотрудових умінь (вміння орієнтуватись у завданні, вміння планувати хід виконання завдання, вміння виконувати роботу, дотримуючись плану, вміння здійснювати самоконтроль) в процесі практичної діяльності учнів 1–4-х класів.

2. Визначити рівень сформованості загальнотрудових умінь в учнів 1–4-х класів.

Для того, щоб визначити особливості та рівні сформованості загальнотрудових умінь під час практичної діяльності слабзорих

учнів з розумовою відсталістю, ми провели обстеження слабозорих учнів, розумово відсталих учнів та слабозорих учнів із розумовою відсталістю 1–4-х класів. Вибір перелічених вікових груп дітей вказаних категорій надав можливість вивчити динаміку формування загальношкільних умінь.

Практика роботи спеціальних шкіл із формування загальношкільних умінь вивчалася шляхом спостереження за практичною діяльністю учнів, аналізу навчальної документації, методів організації навчального процесу та опитування вчителів стосовно оцінювання ними рівня сформованості загальношкільних умінь. Аналіз відповідей педагогів дав змогу отримати первинну інформацію: так, на думку вчителів, більшість учнів охоче долучаються до виконання практичних завдань, серед яких вони більше цінують завдання, в яких наявні елементи обігравання ситуацій. 63% чисельності учнів з-поміж інших видів діяльності виділяють роботу з різними видами конструкторів.

Відповідаючи на запитання про реакцію слабозорих розумово відсталих дітей на успіх чи неуспіх при виконанні завдання, вчителі відмічають здебільшого негативні прояви на кшталт: роздратування, засмучення, небажання далі працювати при виникненні навіть незначних труднощів під час виконання подібного, але незнайомого завдання. У своїй діяльності учні не виявляють достатньої охайності та бережливості.

На думку вчителів, переважна більшість учнів володіє необхідним запасом знань і умінь для виконання рекомендованих програмою практичних завдань. Так, згідно з результатами опитування вчителів, 15% слабозорих розумово відсталих учнів мають високий рівень сформованості загальношкільних умінь, 44% — низький, решта — середній. Слід зауважити, що в деяких випадках відповіді на різні запитання (в бесіду були включені питання, які, незважаючи на деяку відмінність у формулюванні, спрямовані на визначення певної якості) одного і того самого респондента є суперечливими. Тобто, на нашу думку, вчитель намагається завищити успіхи учнів, таким чином підкреслити ефективність застосування обраної ним методики роботи.

Спостереження за уроками трудового навчання у спеціальних школах-інтернатах свідчать про те, що слабозорі розумово відсталі учні приступають до виконання завдання без попереднього орієнтування в ньому, без аналізу інструкції, без продумування послідов-

ності дій, без визначення засобів і шляхів реалізації поставленого завдання. Вони успішніше виконують практичні завдання, керуючись усною інструкцією педагога. Це можна пояснити тим, що вчителів зазвичай простіше запропонувати учням виконати певне завдання з поетапним нагадуванням наступної дії в разі виникнення утруднень.

Значні труднощі під час виконання практичного завдання слабозорі розумово відсталі учні зазнають саме тоді, коли їм доводиться самостійно орієнтуватись у завданні за будь-якою інструкцією, контролювати хід роботи, виправляти недоліки, оцінювати свою роботу. Таким чином, ми дійшли висновку, що переважна більшість учнів даної категорії не можуть самостійно виконати навіть вже знайоме завдання.

Тобто через певні особливості діяльності слабозорих розумово відсталих дітей, а саме: пасивність, недостатність розумових та фізичних зусиль, відсутність інтересу щодо матеріалів та технології виготовлення запропонованого об'єкта — можна зробити висновок, що сформованість загальнотрудових умінь у слабозорих учнів із розумовою відсталістю 1–4-х класів перебуває на досить низькому рівні. Навіть самостійні (переважно ігрові) дії з предметами не завжди мають для учнів істотну пізнавальну мету, здебільшого вони носять хаотичний характер.

Проведений аналіз навчального процесу спеціальних шкіл-інтернатів показав, що на уроках трудового навчання найчастіше вчать виготовляти конкретний виріб, детально показуючи і роз'яснюючи способи роботи, не піклуючись при цьому про їх усвідомлення і не турбуючись про їх самостійне осмислення дітьми. При цьому значну частину роботи учні виконують за прямими вказівками вчителя.

Отже, урок трудового навчання (початкова ланка) спрямований насамперед на виготовлення учнями певного виробу, основна увага при цьому приділяється формуванню окремих трудових умінь, операцій та прийомів роботи, необхідних для виконання даного виробу. Водночас у процесі навчання недостатня увага звертається на формування загальнотрудових умінь.

Отримані нами експериментальні дані та їх аналіз показали, що виконання слабозорими молодшими школярами з розумовою відсталістю завдань, що їм пропонувалися, характеризувалося низкою таких особливостей:

1. Школярі не утримують мети діяльності і часто, розпочавши роботу над виробом, переходять до іншого виду діяльності — здебільшого нецілеспрямованих ігрових дій.

2. Учні, як правило, не вміють розглядати й аналізувати зразок, визначати його будову та послідовність виготовлення. Здебільшого зразок для них не є уявленням про кінцевий результат праці.

3. Школярі організують трудову діяльність у більшості випадків на низькому рівні: не складають плану майбутньої роботи, не виділяють способи дії при виконанні трудового завдання, у діяльності користуються способом «спроб і помилок».

4. Під час виконання трудових завдань одного і того самого типу ці учні часто припускаються помилок, вони не можуть актуалізувати наявні знання і перенести їх у нові, навіть близькі умови виготовлення виробу.

5. Учні молодших класів тільки під керівництвом учителя складають план роботи та діють відповідно до нього. Під час самостійного планування діяльності вони часто пропускають окремі етапи, що призводить до значних відмінностей власного виробу від зразка.

6. У більшості учнів виявлено низький рівень уявлень про предмети, необхідні для праці, незнання слів — назв предметів; низький рівень знання характерних ознак виробу; у трудовій діяльності вони самостійно користуються наявними знаннями тільки у певних знайомих їм раніше ситуаціях.

7. Учні не здійснюють поточного самоконтролю. Практично в усіх випадках вони можуть виявити помилки тільки після зовнішнього стимулювання контролю з боку педагога.

Успішність виконання найпростіших завдань, спрямованих на визначення рівня сформованості загально-трудо-вих умінь, на заняттях трудового навчання в молодших школярів зі складними порушеннями психофізичного розвитку була значно нижча, ніж рівень виконання слабозорими учнями та учнями з розумовою відсталістю і характеризувалася низкою особливостей. Ми вважаємо, що за умови проведення цілеспрямованої навчально-корекційної роботи можна досягти зростання рівня сформованості загально-трудо-вих умінь.

Тематика статті посвячена изучению практики работы школь-интернатов, направленной на формирование общетрудовых умений у младших школьников со сложными нарушениями психофизического

развития. В статье определены уровни сформированности общетрудовых умений и определены особенности их сформированности у младших школьников со сложными нарушениями психофизического развития.

Ключевые слова: сложные нарушения психофизического развития, общетрудовые умения, умение ориентироваться в задании, умение планировать ход изготовления изделия, умение выполнять работу, придерживаясь плана, умение выполнять самоконтроль.

The subject of the article is devoted the study of practice of work of schools-boarding-schools of directed on forming of zagal'notrudovikh abilities for junior schoolboys with difficult violations of psikhofizichnogo development. In the article certainly levels of formed of zagal'notrudovikh abilities and the features of their formed are marked for junior schoolboys with difficult violations of psikhofizichnogo development.

Key words: complex disorders of psycho-physical development, obshchetrudovoye skills, ability to navigate in the job, ability to plan the course of manufacture of the product, the ability to do the job keeping the plan, the ability to perform self-monitoring.

Література

1. Дульнев Г. М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе / Г. М. Дульнев — М. : Педагогика, 1969. — 216 с.
2. Карвялис В. Ю. О путях повышения коррекционно-развивающего значения ручного труда во вспомогательной школе / В. Ю. Карвялис // *Вопр. трудового обучения во вспомогательной школе: Изв. АПН РСФСР: Тр. Ин-та дефектологии. Вып. 137.* — М. : Просвещение, 1965. — С. 68–84.
3. Лукашева И. Д. Интеллектуальная недостаточность у учащихся специальных школ для слепых и слабовидящих детей / И. Д. Лукашева // *Современное состояние исследований по изучению, обучению и трудовой подготовке аномальных детей: 9-я научная сессия по дефектологии, тезисы докл.* — М., 1983. — С. 54–61.
4. Малухова Н. І. Особливості конкретизації уявлень слабоворих розумово відсталих учнів про оточуючий світ: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Спеціальна педагогіка» / Н. І. Малухова. — К. : КЦЛ «Нові інформаційні технології», 1999. — 19 с
5. Мещеряков А. И. Опыт обучения детей, страдающих множественными дефектами / А. И. Мещеряков — // *Дефектология.* — 1973. — № 3. — С. 6–8.
6. Рудь Н. Н. Специфика уроков труда в начальных классах для слепых и слабовидящих детей с нарушением интеллекта / Н. Н. Рудь // *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития.* — 2004. — № 2. — С. 44–48.